

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ŞƏKİ-ZAQATALA İQTİSADI REGIONUNUN SOSIAL-İQTİSADI VƏ MƏDƏNİ İNFRASTRUKTURU

Daşqın Məhəmmədli

*BDU-nun Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının doktorantı
dashqin.muhammedli@mail.ru*

Социально-экономическая и культурная инфраструктура Шеки-Загатальского экономического района Азербайджанской Республики

Резюме: В статье анализируются основы социально-экономической и культурной инфраструктуры Шекинско-Загатальского экономического района Азербайджанской Республики, подытоживается реальная ситуация социально-экономического и культурного развития региона по автономному положению страны, перечисляемые проблемы и ее решение и особенности перспективного независимого, кроме того, существуют объясненные специальные функции, учреждения культуры, особенно, основы работы библиотек, которые являются частью системы информационного обеспечения.

The social-economic and cultural infrastructure of the Sheki-Zagatala economic region of Azerbaijan Republic

Abstract: The article is analysed bases The social-economic and cultural infrastructure of the Sheki-Zagatala economic region of Azerbaijan Republic, summarized real situation of social-economical and cultural of region on indepenence situation of country, enumerated problems and its solution and features of perspective independent. Also, there are explanationed spesific features, cultural institutions, specially, the bases of library work that as the part of information provision system.

Açar sözlər: Şəki-Zaqatala iqtisadi regionu, informasiya təminatı, kitabxana şəbəkələri, mədəniyyət təsisatları, turizm, nəqliyyat, sənəd ehtiyatları, elektron idarəetmə, milli identifikasiya, multikultural mühit.

Ключевые слова: Шеки-Загатальский экономический район, информационно-библиотечные сети, культурные учреждения, туризм, транспорт, документарные ресурсы, электронное управление, национальная идентичность, поликультурная среда.

Keywords: Sheki-Zagatala economic region, information, library networks, cultural institutions, tourism, transport, document resources, electronical governance, national identity, multicultural environment.

Müasir şəraitdə bəşəriyyətin qarşısında cəmiyyətin informasiyalaşdırılması kimi global bir problem durur. Elmi-texniki tərəqqinin yeni nailiyyətlərinin praktikada tətbiq olunduğu yeni şəraitdə informasiyanın insan və cəmiyyətin, dövlətlər və xalqlar arasında əlaqələrin inkişafına təsiri günü-gündən artır. İnformasiyanın yayılması və ötürülməsində başqa kommunikasiya vasitələri kimi kitabxanaların da mühüm rolu vardır.

Respublikamızda kitabxana-informasiya resursları zəngin tarixi ənənələrə malikdir və bu ehtiyat cəmiyyətin informasiya təminatında mühüm rol oynayır.

Kitaba, kitabxana işinə və onun hərtərəfli inkişafına yüksək qiymət verən ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev regionlar arasında yaranmış fərqlərin aradan qaldırılması ilə əlaqədar demişdir: “Azərbaycan iqtisadi regionlarının üçdə iki hissəsi Bakıda və Abşeron yarımadasında formalaşmışdır. Azərbaycan təkcə Bakıdan və Abşerondan ibarət deyildir. Azərbaycanın hər bir regionu inkişaf etməlidir”.

Azərbaycan Respublikası yenidən öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra kitabxana işinin və biblioqrafik fəaliyyətin inkişafına dövlət qayğısı daha da artırıldı, “Kitabxana işi haqqında” (1998), “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” (1999) Azərbaycan Respublikasının Qanunları qəbul edilmiş, eləcə də “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın (2008) qəbul edilməsi və “Azərbaycanda Kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” (2007) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamları imzalanmışdır. Bu ali dövlət sənədlərində Azərbaycan Respublikasında kitabxana-biblioqrafiya və informasiya fəaliyyətinin kompleks inkişafını hərtərəfli əks etdirilmiş, eləcə də mütəxəssislər qarşısında müvafiq sahə üzrə əsaslandırılmış elm-nəzəri bazanın yaradılması kimi ümdə vəzifə qoyulmuşdur. [1; 2; 3]

Həmçinin Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il 11 fevral tarixli “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı”nın (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi barədə fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasında 10 iqtisadi rayon - Abşeron, Quba-xaçmaz, Dağlıq Şirvan, Şəki-Zaqatala, Aran, Gəncə-Qazax, Yuxarı Qarabağ, Kəlbəcər-Laçın, Lənkəran, Naxçıvan - yaradılmışdır. Burada həmin iqtisadi regionlarda bütün digər sahələrdə, eləcə də kitabxana-biblioqrafiya və informasiya sahəsində hərtərəfli inkişafa nail olmaq, səmərəli elmi tədqiqatlar təşkil edərək aktual, əsaslandırılmış elmi nəticələr əldə etmək kimi ümdə vəzifələr qoyulmuşdur. [1; 8, s.98]

Yaradılmış iqtisadi rayonlar içərisində öz iqtisadi-coğrafi mövqeyinə, əhalisinin etnik tərkibinə, eləcə də kitabxana-informasiya infrastrukturunun yerləşmə vəziyyətinə görə xüsusilə fərqlənən regionlardan biri Şəki-Zaqatala İqtisadi regionudur. Bu iqtisadi regionun tərkibinə Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala, Şəki rayonları daxildir. Bu iqtisadi regionda kitabxana-informasiya infrastrukturunu əhalinin polietnik tərkibinə müvafiq olaraq formalaşdırılmış, sənəd axını bir sıra aktual parametrlər əsasında yerləşdirilmişdir. Burada əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində mühüm cəhətlər öz spesifikliyi ilə xarakterizə edilir.

Bütün yuxarıda deyilənlərə əsasən düşünürük ki, Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunda kitabxana-informasiya

infrastrukturunun yaranmasını, müasir vəziyyətini və modernləşdirilməsi yollarını tədqiqata cəlb edilərək ümumiləşdirilməsinə ciddi ehtiyac duyulur.

Buna görə də Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun kitabxana-informasiya infrastrukturunun təkamülü, mövcud vəziyyəti, başlıca problemləri və prioritetləri, modernləşdirilməsi yollarının kompleks tədqiqatına ilk növbədə regionun sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturunun təhlilindən başlanılması, fikrimizcə, daha məəqsəduyğun olardı. Regionun kitabxana-informasiya infrastrukturunun qeyd etdiyimiz kompleks xarakterli tədqiqatı və ümumiləşdirilməsi, ilk növbədə, sosial-iqtisadi və mədəni vəziyyətin əsasları fonunda aparılması elmi obyektivlik və nəzəri-metodoloji prinsiplilik baxımından ciddi vəzifə kimi qarşıda durur. Odur ki, regionun iqtisadi-coğrafi mövqeyi, əhalisi, sosial-mədəni təsisatları, ekoloji-coğrafi xüsusiyyətləri, nəqliyyat-turizm potensialı və s. kimi mühüm komponentlərinin təhlili və ümumiləşdirilməsi başlıca aktuallıq kəsb edir.

Beləliklə, qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikasının zəngin bölgələrindən sayılan Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala, Şəki inzibati rayonlarının ərazisini əhatə etməklə Azərbaycanın şimal-qərbində - Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında yerləşir. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun ən inkişaf etmiş şəhəri Şəkidir. İqtisadi rayonun ərazisinin ümumi sahəsi 8,96 min kv.km olmaqla ölkə ərazisinin 10,3%-ni təşkil edir. Bölgənin relyefi yüksək dağlıq və dağətəyi hissələrə bölünür. İqtisadi rayon məhdud torpaq ehtiyatına malikdir. Ərazinin yüksəklik fərqi böyük olması təbii şəraitin müxtəlifliyinə səbəb olmuşdur. Zona mülayim iqlim şəraitinə malikdir. İqtisadi rayonun əhalisinin ümumi sayı 531,9 min nəfər olmaqla, ölkə əhalisinin 6,5%-ni təşkil edir. Əhali əsasən dağətəyi hissədə yaşayır. [10, s.199]

Rayon ərazisi faydalı qazıntılarla zəngindir. Azərbaycan Respublikasının mis ehtiyatlarının hamısı, kükürd kolçedanının 90%-i, sinkin 99%-i bu iqtisadi rayonun payına düşür. Qafqaz regionun iri polimetal yataqlarından olan Filizçay yatağı bu rayonun ərazisində yerləşir. Dağlıq və dağətəyi yerlərdə çınqıl, qum və digər tikinti materialları mövcuddur. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun ərazisinin 27%-ni meşə massivləri təşkil edir. Onların əsas hissəsi Balakən və Zaqatala rayonlarının ərazisindədir. İqtisadi rayon bol su ehtiyatlarına malikdir. [11, s.389]

Rayon iqtisadiyyatının əsasını kənd təsərrüfatı təşkil edir. Ölkə üzrə kənd təsərrüfatı məhsullarının əmək bölgüsündə rayon tütüncülük, baramaçılıq, çayçılıq, gülçülük, çəltikçilik, meyvəçilik, taxılçılıq, üzümçülük, qoyunçuluqla təmsil olunur. Azərbaycanda istehsal olunan tütünün 75 faizdən çoxu, taxılın 17 faizi, baramanın 35 faizi, yaşıl çay yarpağının 2 faizi bu iqtisadi rayonun payına düşür.

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda heyvandarlıq məhsullarının tədakürü ölkə üzrə həmin məhsulların tədakürünün 10 faizdən çoxunu təşkil edir. [8, s.38]

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun sənayesi nisbətən zəif və birtərəfli inkişaf etmişdir. Ölkə üzrə sənaye məhsulunun 3%-dən bir az çoxu bu rayonun payına düşür. İqtisadi rayonun sənayesi əsas etibarilə kənd təsərrüfatı məhsullarını emal edən yüngül və yeyinti sənaye sahələri üzrə ixtisaslaşmışdır. Bu sahələr iqtisadi rayonun sənaye məhsulunun 95%-dən çoxunu verir. Yeyinti sənayesi bağçılıq, tütünçülük və heyvandarlıq məhsullarının emalına əsaslanır. Şəki yeyinti kombinatı və şərab zavodları, Qəbələ, Qax, Balakən, Nic meyvə-tərəvəz konserv zavodları, Zaqatala fındıq və qızıl gül yağı zavodu, çay fabriki, Şəki ət kombinatı yeyinti sənayesinin əsas müəssisələridir. Bundan başqa, yerli tələbatı ödəyən çörəkbişirmə, şərq şirniyyatı, spirtsiz içkilər istehsal edən kiçik müəssisələr də fəaliyyət göstərir. Yüngül sənayenin əsasını ipəkçilik təşkil edir. Bütün rayon mərkəzlərində müxtəlif ölçülü tikiş sənayesi müəssisələri fəaliyyət göstərir. Şəkidə kустar üsulla bəzəkli toxumaları olan ipək parçalar, pərdələr, kəlağayılar, yaylıqlar toxunur. Tütünçülüyn inkişafı ilə əlaqədar Şəki, Qəbələ, Balakən və Zaqatala tütün fermentasiya zavodları fəaliyyət göstərir. Sənayenin digər sahələrinə yerli xammal bazasına əsaslanan Zaqatala mebel fabrikinini, kərpic zavodunu, Balakən tarla müəssisəsini aid etmək olar. [4, s.339].

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun gözəl təbiəti, onu Azərbaycanın mühüm istirahət-turizm regionuna çevirmişdir. Qəbələdə, Şəkidə, Zaqatalada istirahət-turizm müəssisələri fəaliyyət göstərir.

Ərazidən Gürcüstana beynəlxalq turizm marşrutu keçir. İqtisadi rayon inkişaf etmiş nəqliyyat şəbəkəsinə malikdir. Avtomobil nəqliyyatı inkişaf etmişdir. Əsas yol Yevlax-Balakən şossesi və 80-ci illərin ikinci yarısında istifadəyə verilən dəmir yoludur. Balakənin Bakı ilə hava nəqliyyatı əlaqəsi var. [3, s.98]

İqtisadi rayonun sosial infrastrukturuna ümumtəhsil və orta ixtisas məktəbləri, ali məktəblərin filialları, mədəni-maarif və səhiyyə ocaqları, muzey və teatrlar daxildir. [4, s.499]

2004-2008-ci, həmçinin 2009-2013-cü illəri əhatə edən “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə” iki Dövlət Proqramında Şəki-Zaqatala İqtisadi rayonunda sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı kompleks tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədbirlər uğurla həyata keçirilir. Nəzərdə tutulmuş tədbirlərin məqsədyönlü həyata keçirilməsi nəticəsində 2004-2011-ci illər ərzində Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda təxminən 54 min yeni iş yeri, həmçinin 1,4 mindən artıq yeni müəssisə yaradılmışdır. İqtisadi rayonda 12158 kiçik biznes subyekti fəaliyyət göstərir. Bu təqribən Azərbaycanda olan kiçik biznes subyektlərinin ümumi sayının 6%-dir. Onların əksəriyyəti üç inzibati rayonda: 2837 kiçik biznes subyekti fəaliyyət göstərən Şəkidə, Zaqatalada (2734) və Qəbələdə (2226) cəmlənmişlər. [9, s.80]

İpəkçiliyə (Balakən, Qax və Şəki rayonları üçün aktualdır) və güllərin yetişdirilməsinə (Zaqatala rayonu üçün aktualdır) yatırımlar ağıllı sərmayə ola bilər, çünki bu sahələr məqsədyönlü inkişaf proqramına düşür.

“Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə” Dövlət Proqramı çərçivəsində Şəki-Zaqatala İqtisadi rayonu üzrə prioritet sahələr kimi efir yağları olan bitkilərin yetişdirilməsi və emalının təşkili müəyyən edilmişdir. Lakin bunu bəyan etməklə yanaşı, biznesi təşviq edən tədbirlərin görülməsi də vacibdir.

Bölgənin inkişaf proqramı kənd təsərrüfatı məhsullarının, o cümlədən taxılçılıq, tütünçülük, ipəkçilik, meyvəçilik, arıçılıq, tərəvəzçilik, gülçülük, həmçinin heyvandarlıq məhsullarının istehsalı və emalının genişləndirilməsi üçün bir sıra tədbirləri planlaşdırır. Mövcud potensiala əsasən ənənəvi sənətkarlığın inkişafı üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi də davam etdirilir. [5; 6; 7]

Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda turizmin böyük inkişaf potensialı mövcuddur. Ona görə də hazırda turizm və istirahət zonalarında müvafiq infrastrukturun yaradılması üzrə lazımi işlər yerinə yetirilir. Turizm potensialı olan rayonları da turizm fəaliyyətini dəstəkləmək məqsədilə yerli və xarici sərmayələrin cəlb edilməsi və təşviqi üzrə işlər aparılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda sahibkarlığın inkişafı məqsədilə işgüzar fəaliyyəti tənzimləyən prosedur və qaydalar liberallaşdırılmışdır. Gəlirə görə verginin məbləği 22%-dən 20%-ə, fiziki şəxslərin gəlir vergisi isə 35%-dən 30%-ə qədər azaldılmışdır. Kiçik biznesin nümayəndələri sadələşdirilmiş vergi sistemi ilə işləyirlər, vergilərin rübdə bir dəfə ödənilməsi imkanı yaradılmışdır. Elektron xidmətlərin tətbiqi genişləndirilir, biznesin “bir pəncərə” prinsipi ilə qeydiyyatı sistemi tətbiq olunmaqdadır. Biznesin onlayn qeydiyyatına başlanılmış və elektron hesab-faktura tətbiq edilmişdir. Kənd təsərrüfatının inkişafını dəstəkləmək üçün istehsalçılar 2014-cü ilə qədər torpaq vergisindən başqa, digər vergilərdən azad edilmişlər. Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında özəl sektorun xüsusi çəkisi 80%-dən yuxarı təşkil edir. Bununla belə, Şəki-Zaqatala bölgəsinin iqtisadi inkişaf potensialı tam istifadə edilmir. Lakin iqtisadi fəallığın yüksəlişi ilə əlaqədar onun inkişafının şahidi oluruq. [11, s.599]

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala İqtisadi regionunun sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturunu ölkəmizin inkişafının ümumi fonunda özünəməxsus səmərəli inkişaf xətti ilə əlamətdardır. Azərbaycan dövlətinin ayrılmaz tərkib hissəsi, milli-mənəvi dəyərlərin qorunub-saxlanması və inkişaf prosesində əhəmiyyətli rola malik olan, təbiəti, ekoloji-coğrafi xüsusiyyətləri etibarilə respublikamızda turizm mərkəzi kimi mühüm spesifikasiyaya malik olan Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturunun əsas göstəriciləri sırasında mədəniyyət təsisatları, xüsusilə, kitabxanalar, klublar, mədəniyyət evləri, arxivlər, muzeylər özünəməxsus yer tutur.

Xüsusilə, regionun əhalisinin etnik tərkibi xalqımızın çoxəsrlik tarixinin ayrılmaz tərkib hissəsi, vahid milli Azərbaycan mədəniyyətinin formalaşması prosesinin fəal iştirakçısı, ölkəmizdə tolerant multikultural mühitin bərqərar

olmasının əsas subyektlərindən biri kimi xarakterizə edilir. Bu aspektdə regionda yaşayan əhalinin tarixi-millî xüsusiyyətləri, mental xarakteri, adət-ənənələri, mənəvi-əxlaqi xüsusiyyətləri etibarilə vahid informasiya məkanı mühitində informasiya tələbatının öyrənilməsi, bu tələbatın optimal ödənilməsi yollarının üzə çıxarılması, sənəd ehtiyatlarının əhalinin etnik tərkibi üzrə paylanması qanunauyğunluqlarının müəyyənləşdirilməsi milli kitabxanaşünaslıq elmi qarşısında olduqca aktual məsələ kimi dayanır.

Azərbaycan Respublikasının Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun kitabxana-informasiya təminatı sisteminin əsaslarının müəyyənləşdirilməsi, kitabxana şəbəkələrinin işinin öyrənilməsi, mədəni-maarif müəssisələrinin region əhalisinin informasiya təminatında yerinin araşdırılması və bütün bunların ölkənin ümumi sosial-iqtisadi və mədəni durumu fonunda müqayisəli şərhinin verilməsi kitabxanaşünas mütəxəssislər qarşısında ciddi elmi-nəzəri vəzifədir.

Respublikamızda regionların inkişafına ümumdövlət qayğısı nəticəsində Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunda sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturun inkişafı yeni tarixi mahiyyət kəsb etməyə başlamış, müasir cəmiyyətin qarşıya qoyduğu tələblər müstəvisində yeni mütərəqqi prioritetlər ortaya çıxmışdır. Xüsusilə, respublikamızda informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin bərqərar olması prosesinə regionların sürətli töhvələri artmış, belə bir qabacıl prosesdə Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun rolu yeni mahiyyət kəsb etməyə başlamışdır.

Regionun ölkədə informasiyalaşdırılmış cəmiyyət quruculuğu prosesində iştirakının spesifik cəhətləri, kitabxana-informasiya müəssisələrinin işinin təşkili, mədəni-maarif təsisatlarının fəaliyyəti, əhalinin informasiya tələbatına müvafiq səmərəli xidmətin təşkili problemlərinin öyrənilməsi geniş aktuallığı ilə qarşıda dayanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi toxunulmazlığı, dövlət təhlükəsizliyi və müdafiə qabiliyyəti müstəvisində, ölkənin mühüm tərkib hissəsi, yüksək geosiyasi parçası, vahid Azərbaycan xalqını təşkil edən əhəmiyyətli multikultural ocaqlarından biri olan Şəki-Zaqatala iqtisadi regionunun sosial-iqtisadi və mədəni infrastrukturunun əsasları ölkənin ümumi sosial-iqtisadi və mədəni sisteminin əsasları fonunda spesifik mahiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan.- təsdiq edilməsi.-2004.-11 fevral
2. Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan.-2007.-21 aprel
3. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı// Respublika.-2008.-7 oktyabr.

4. Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. I və II c./ Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. Bakı: Nurlar, 2007.-820s.
5. İsmayılov, X.İ Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminatı sisteminin inkişafı tarixi.- B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2000.- 415s.
6. İsmayılov, X.İ Kitabxana və informasiya texnologiyaları: Dərs vəsaiti.- B.: Nurlan Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi, 2009.- 312s.
7. İsmayılov, X.İ. Kitabxana menecmentinin əsasları: Dərs vəsaiti.-B.: BUN, 2005.-199 s.
8. İsmayılov, X.İ. Kitabxanaların idarə edilməsinin müasir problemləri: Kitabxanaşünaslıq və bibliografya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.- 2009.-№1.-s.27-39.
9. “Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik müayinənin nəticələri barədə. Statistik bülleten. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-B., 2009.-88 s.
10. Məmmədov, Z.S. Regionların iqtisadi inkişaf problemləri.-B.: Elm, 2007.- 465 s.
11. Müstəqil Azərbaycan 10 il.-B.: Səda, 2001.-698.